SUN’IY INTELLEKT ASOSIDAGI AVTONOM QUROL TIZIMLARINING XALQARO-HUQUQIY MAQOMI: TUSHUNCHASI, TASNIFI VA TARTIBGA SOLISH MUAMMOLARI

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti

Magistratura tinglovchisi

Sobirov Shuxrat Kamol o‘g‘li

Ilmiy rahbar : yu.f.b.f.d. (PhD) **X.M.Olimjonov**

Sobirovshuhrat193@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt asosidagi avtonom qurol tizimlarining xalqaro-huquqiy maqomi, ularni an’anaviy va masofadan boshqariladigan qurol vositalaridan farqlash mezonlari hamda huquqiy tartibga solish bilan bog‘liq muammolar tadqiq etilgan. Xalqaro gumanitar huquq normalari, Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida shakllangan yondashuvlar, Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasining huquqiy pozitsiyasi va O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi qiyosiy tahlil qilingan. Avtonomlik darajasi, harbiy nishonni aniqlash va tanlash funksiyasi, algoritmik qarorlarning oldindan baholanishi hamda inson nazoratining saqlanishi qurol tizimining huquqiy maqomini belgilashda muhim mezonlar sifatida asoslangan. Tadqiqot natijasida avtonom qurol tizimlarini funksional xususiyatlari, operatsion mustaqilligi va huquqiy nazorat imkoniyatlarini birgalikda hisobga olgan holda tasniflash taklif etilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida sun’iy intellektdan foydalanishning umumiy huquqiy asoslari bilan harbiy texnologiyalarni tartibga solish o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, avtonom qurol tizimlari, xalqaro gumanitar huquq, harbiy texnologiyalar, inson nazorati, huquqiy maqom, xalqaro xavfsizlik, algoritmik qarorlar, qurollarni huquqiy ekspertizadan o‘tkazish.

INTERNATIONAL LEGAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED AUTONOMOUS WEAPON SYSTEMS: CONCEPT, CLASSIFICATION AND REGULATORY CHALLENGES

Abstract. This article examines the international legal status of artificial intelligence-based autonomous weapon systems, the criteria distinguishing them from conventional and remotely controlled weapons, and the challenges associated with their legal regulation. It provides a comparative legal analysis of international humanitarian law, approaches developed within the United Nations, the position of the International Committee of the Red Cross, and the legislation of the Republic of Uzbekistan. Particular attention is paid to the degree of autonomy, target identification and selection functions, the predictability of algorithmic decisions, and the preservation of human control. The article proposes a functional and legal classification of autonomous weapon systems based on their operational independence and the possibility of effective human supervision. It also examines the relationship between Uzbekistan's general legal framework for artificial intelligence and the regulation of emerging military technologies.

Keywords: artificial intelligence, autonomous weapon systems, international humanitarian law, military technologies, human control, legal status, international security, algorithmic decision-making, legal weapons review.

Harbiy texnologiyalarning rivojlanishi qurolli mojarolarda kuch ishlatish usullari bilan bir qatorda, harbiy qarorlarni qabul qilish jarayonining o‘ziga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Ilgari harbiy nishonni aniqlash, hujum qilish to‘g‘risida qaror qabul qilish va qurolni ishga tushirish bevosita inson faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi texnologiyalar ushbu vazifalarning ayrimlarini avtomatlashtirish imkonini bermoqda. Ayniqsa, sensor texnologiyalari, mashinaviy o‘rganish algoritmlari va ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash vositalarining harbiy tizimlarga tatbiq etilishi qurolli mojarolarda inson ishtirokining huquqiy chegaralarini qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mazkur jarayonda sun’iy intellekt asosidagi avtonom qurol tizimlari alohida ilmiy va huquqiy ahamiyat kasb etadi. Bunday tizimlar oldindan belgilangan parametrlar va tashqi muhitdan olingan axborot asosida harbiy nishonlarni aniqlashi, tanlashi hamda ularga nisbatan kuch ishlatishi mumkin. Bunda insonning har bir alohida hujumga doir qarorda bevosita ishtirok etmasligi xalqaro gumanitar huquq talablarini ta’minlash bilan bog‘liq murakkab masalalarni keltirib chiqaradi.

Muammo, avvalo, xalqaro gumanitar huquqning asosiy qoidalarini

O‘zbekiston Respublikasida ham sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning huquqiy asoslari rivojlanmoqda. Jumladan, 2026-yil 21-yanvardagi O‘RQ-1115-son Qonun bilan sun’iy intellekt tushunchasi qonunchilik darajasida belgilandi va undan foydalanishda inson huquqlarini himoya qilishga doir umumiy talablar mustahkamlandi[1]. Ushbu o‘zgarishlar yangi texnologiyalarni huquqiy tartibga solishga oid milliy yondashuvlarni xalqaro huquq normalari bilan qiyosiy o‘rganish imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi sun’iy intellekt asosidagi avtonom qurol tizimlarining xalqaro-huquqiy maqomini aniqlashga doir mavjud yondashuvlarni tahlil qilish, ularni tasniflashning huquqiy mezonlarini ishlab chiqish hamda milliy va xalqaro darajadagi tartibga solish muammolarini baholashdan iborat.

Avtonom qurol tizimlarini xalqaro-huquqiy jihatdan o‘rganish xalqaro gumanitar huquq, xalqaro xavfsizlik huquqi va zamonaviy texnologiyalarni huquqiy tartibga solish masalalarini birgalikda tadqiq etishni talab qiladi. Ushbu yo‘nalishdagi ilmiy qarashlar qurolli mojaro ishtirokchilarining majburiyatlari, harbiy vositalardan foydalanishga qo‘yiladigan cheklovlar va xalqaro-huquqiy javobgarlik bilan bog‘liq nazariy qoidalarga tayanadi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchi Shirin Xamdamovaning 2025-yilda chop etilgan ilmiy maqolasida avtonom qurol tizimlari qo‘llanilishi natijasida xalqaro gumanitar huquq buzilgan hollarda davlatlar, harbiy qo‘mondonlar va boshqa mas’ul shaxslarning

javobgarligi bilan bog‘liq masalalar tahlil qilingan[15]. Ushbu tadqiqot avtonom qurol tizimlarining huquqiy maqomini aniqlash ularning qo‘llanilishi oqibatlari uchun javobgar subyektlarni belgilashga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasining 2021-yildagi pozitsiyasi va 2026-yilda e’lon qilingan huquqiy tahlilida avtonom qurol tizimlarining hujumni mustaqil boshlash xususiyati, inson nazoratining cheklanishi va xalqaro gumanitar huquqqa muvofiqlikni ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan[10–11].

Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasi avtonom qurol tizimlarini ishga tushirilgandan keyin insonning qo‘shimcha aralashuvisiz nishonni tanlay oladigan va unga nisbatan kuch ishlatadigan tizimlar sifatida tavsiflaydi[10]. Mazkur ta’rifda asosiy e’tibor qurolning tashqi shakli, harakatlanish usuli yoki dasturiy ta’minotining murakkabligiga qaratilmagan. Muhim mezon nishonni tanlash va unga hujum qilish bilan bog‘liq funksiyalarning inson tomonidan bevosita boshqarilmasligidir.

Masalan, masofadan boshqariladigan uchuvchisiz uchish apparati operator tomonidan boshqarilishi, uning yordamida nishon kuzatilishi va hujum haqida qaror inson tomonidan qabul qilinishi mumkin. Bunday apparatda sun’iy intellekt navigatsiya, tasvirni qayta ishlash yoki parvoz barqarorligini ta’minlash vazifalarini bajarsa ham, u avtomatik ravishda avtonom qurol tizimi sifatida baholanmaydi. Qurolning avtonom xususiyati nishonni tanlash va unga kuch qo‘llash funksiyalarida namoyon bo‘ladi.

Ayni paytda avtonom qurol tizimining sun’iy intellektga asoslanishi ham har doim zaruriy shart hisoblanmaydi. Ayrim avtomatik mudofaa tizimlari oldindan belgilangan dasturiy qoidalar asosida harakat qiladi. Bunday tizimlarda murakkab mashinaviy o‘rganish algoritmlaridan foydalanilmasligi mumkin. Shunga qaramay, ularning nishonni mustaqil aniqlashi va unga zarba berishi avtonomlikning muhim belgilarini yuzaga keltiradi[17]. Mazkur farq xalqaro-huquqiy tasniflash uchun katta ahamiyatga ega. Chunki sun’iy intellekt qurolning texnologik asosini tavsiflasa, avtonomlik harbiy qarorni amalga oshirish jarayonida inson ishtirokining qanday tashkil etilganini ifodalaydi.

O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 21-yanvardagi O‘RQ-1115-son Qonunida sun’iy intellekt inson bilim va ko‘nikmalariga taqlid qilish, mustaqil o‘rganish, yechim izlash va muayyan vazifalarni bajarish imkonini beradigan texnologik yechimlar majmui sifatida ta’riflangan[1]. Mazkur tushuncha texnologik jihatdan keng qamrovga ega. Uning tarkibiga fuqarolik, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalarda qo‘llaniladigan sun’iy intellekt tizimlari kirishi mumkin. Biroq ushbu qonunda avtonom qurol tizimlarining alohida huquqiy ta’rifi belgilanmagan. Bu holat qonunning umumiy texnologik munosabatlarni tartibga solishga qaratilgani bilan izohlanadi. Harbiy maqsadlarda foydalaniladigan avtonom tizimlarga huquqiy ta’rif berishda esa qo‘shimcha funksional mezonlarni belgilash talab etiladi. Bizningcha, avtonom qurol tizimining huquqiy ta’rifida uning mustaqil faoliyati bilan inson nazorati o‘rtasidagi munosabat aks etishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, avtonom qurol tizimini inson tomonidan ishga tushirilgach, oldindan belgilangan parametrlar va tashqi muhitdan olingan ma’lumotlar asosida muayyan harbiy nishonlarni insonning har bir alohida hujum uchun bevosita qarorisiz tanlash hamda ularga kuch qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘lgan qurol majmuasi sifatida tavsiflash mumkin.

Avtonom qurol tizimlarining xilma-xilligi ularni yagona texnik guruh sifatida baholash imkoniyatini cheklaydi. Huquqiy tartibga solish uchun qurolning qanday harakatlanishi yoki qaysi dasturiy texnologiyadan foydalanishi bilan birga, uning inson tomonidan nazorat qilinadigan va mustaqil bajariladigan funksiyalarini aniqlash muhim. Amaliyotda qurol tizimlarining mustaqillik darajasi turlicha bo‘lishi mumkin. Ayrim tizimlar nishon haqida ma’lumot to‘playdi va operatorga tavsiyalar beradi. Boshqa tizimlar esa oldindan belgilangan shartlar yuzaga kelganda insonning qo‘shimcha buyrug‘isiz kuch ishlatadi. Murakkabroq tizimlarda qaror qabul qilish jarayoniga o‘zgaruvchan ma’lumotlarni qayta ishlovchi algoritmlar ham jalb etilishi mumkin.

Mazkur xususiyatlardan kelib chiqib, harbiy qurol tizimlarini huquqiy tahlil maqsadida quyidagi guruhlarga ajratish mumkin.

Inson tomonidan bevosita boshqariladigan qurol tizimlari. Ushbu guruhda nishonni tanlash va kuch ishlatish to‘g‘risidagi yakuniy qaror inson tomonidan qabul qilinadi.

Texnologik vositalar kuzatish, navigatsiya, axborotni qayta ishlash va tavsiya berish vazifalarini bajarishi mumkin. Mazkur tizimlar avtonom qurollarning funksional chegaralarini aniqlashda qiyosiy mezon vazifasini bajaradi.

Oldindan belgilangan qoidalarga asoslangan avtonom tizimlar. Bunday tizimlarda kuch ishlatishning ayrim funksiyalari dasturlashtirilgan shartlar orqali amalga oshiriladi. Ular odatda cheklangan vazifalar va nisbatan aniq muhit uchun ishlab chiqiladi. Jumladan, muayyan turdagi uchib kelayotgan harbiy snaryad yoki raketani aniqlash va unga qarshi harakat qilishga mo‘ljallangan tizimlar shunday xususiyatlarga ega bo‘lishi mumkin.

Sensor ma’lumotlari asosida nishonni mustaqil tanlaydigan avtonom tizimlar. Ushbu guruhda qurol ishga tushirilganidan keyin tashqi muhitdagi obyektlarni baholaydi, oldindan belgilangan belgilar bilan solishtiradi va mos keluvchi nishonga nisbatan kuch ishlatadi. Bunda inson barcha ehtimoliy nishonlarni oldindan aniq bilmasligi mumkin. Mazkur xususiyat hujum oqibatlarini oldindan baholash masalasini murakkablashtiradi.

Moslashuvchan algoritmik mexanizmlarga ega avtonom tizimlar. Bunday tizimlarda mashinaviy o‘rganish yoki murakkab ma’lumotlarni qayta ishlash usullari nishonni tanlash bilan bog‘liq funksiyalarga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Algoritm faoliyati va uning natijalarini yetarlicha oldindan aniqlash imkoni cheklangan hollarda tizimning huquqiy xavfi ortadi.

Huquqiy tasniflashda tizimning qaysi vazifani mustaqil bajarishi, qaysi muhitda ishlashi va insonning qanday aralashuv imkoniyatiga ega ekanligi birgalikda baholanishi lozim. Faqat dasturiy ta’minotning murakkabligi asosida qurolning huquqiy maqomini belgilash yetarli natija bermaydi.

Avtonom qurol tizimlariga nisbatan ushbu normalarning qo‘llanishi ularning texnologik xususiyatlarini huquqiy majburiyatlardan ajratib ko‘rsatish zaruratini yuzaga keltiradi. Qurolning muayyan harakatni mustaqil bajarishi qurolli mojaro tarafining xalqaro gumanitar huquqqa rioya qilish majburiyatini bekor qilmaydi. Ayniqsa, avtonom qurol tizimining huquqiy maqomini aniqlashda ikki masalani farqlash zarur. Ulardan biri

qurolning o‘z xususiyatlariga ko‘ra xalqaro huquq bilan taqiqlangan vosita hisoblanishi yoki hisoblanmasligidir. Ikkinchisi esa undan muayyan vaziyatda foydalanish xalqaro gumanitar huquq qoidalariga mos kelishidir. Masalan, muayyan harbiy obyekt turini aniqlashga mo‘ljallangan avtonom tizimning barcha sharoitlarda noqonuniy qurol ekanligini faqat avtonomlik belgisi asosida tasdiqlab bo‘lmaydi. Shu bilan birga, bunday tizimning texnik jihatdan ishlashga yaroqliligi undan istalgan vaziyatda foydalanish mumkinligini anglatmaydi. Uning qo‘llanilishi harbiy nishonning xususiyati, fuqarolik obyektlarining mavjudligi, ehtimoliy talafotlar va hujum sharoitlari bilan bog‘liq holda baholanadi.

Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasining 2026-yilda e’lon qilingan huquqiy pozitsiyasida xalqaro gumanitar huquq majburiyatlari qurol tizimlari tomonidan mustaqil bajariladigan vazifalar sifatida talqin qilinmasligi kerakligi alohida ta’kidlangan[11]. Mazkur yondashuvga ko‘ra, huquqiy majburiyatlarning bajarilishini ta’minlash mas’uliyati quroldan foydalanadigan insonlar va tegishli davlat zimmasida qoladi. Ushbu qoidaning nazariy ahamiyati shundaki, avtonom tizim mustaqil huquq subyekti sifatida qaralmaydi. U xalqaro-huquqiy munosabatlarning inson tomonidan ishlab chiqilgan va qo‘llaniladigan texnologik vositasi sifatida baholanadi. Dasturiy algoritmning mustaqil ishlashi unga xalqaro huquqdagi huquq va majburiyatlar egasi maqomini bermaydi. Avtonom qurol tizimining huquqiy maqomi, shu ma’noda, uning texnik mustaqilligi darajasi bilan xalqaro huquq subyektligi o‘rtasidagi farqni hisobga olgan holda belgilanadi. Huquqiy majburiyatlar qurolni ishlab chiqish, tasdiqlash, ishga tushirish va undan foydalanishga vakolatli tegishli subyektlarning faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib qoladi.

Avtonom qurol tizimlari yuzasidan xalqaro muzokaralar, asosan, 1980-yilda qabul qilingan Ayrim oddiy qurollar to‘g‘risidagi konvensiya doirasida rivojlanib kelmoqda[6]. Mazkur konvensiyaning asosiy yo‘nalishi ayrim turdagi qurollarning haddan tashqari jarohat yetkazishi yoki farqlamasdan ta’sir ko‘rsatishi bilan bog‘liq xavflarni cheklashdan iborat. Konvensiya doirasidagi Hukumat ekspertlari guruhi avtonom qurol tizimlariga nisbatan xalqaro gumanitar huquqning qo‘llanishi, inson nazorati, texnologik xavflar va

javobgarlik masalalarini muhokama qilib kelmoqda. 2019-yilda shakllantirilgan rahbariy prinsiplar xalqaro gumanitar huquq ushbu tizimlarga nisbatan ham qo‘llanishini e’tirof etgan[8]. Biroq mavjud xalqaro muzokaralar tizimida huquqiy tartibga solishning shakli va hajmi yuzasidan jiddiy kelishmovchiliklar saqlanmoqda. Muayyan avtonom qurol turlarini taqiqlash, qolgan tizimlarga cheklovlar o‘rnatish yoki mavjud xalqaro gumanitar huquq qoidalarini amalga oshirish mexanizmlarini kuchaytirish masalalari turlicha baholanmoqda.

BMT Bosh Assambleyasining 2025-yil 1-dekabrda qabul qilingan 80/57-son rezolyutsiyasi mazkur mavzuning xalqaro xavfsizlik kun tartibida dolzarbligini yana bir bor tasdiqladi[7]. Biroq Bosh Assambleya rezolyutsiyasining qabul qilinishi avtonom qurollarga doir barcha davlatlar uchun majburiy bo‘lgan maxsus xalqaro shartnoma vujudga kelganini anglatmaydi. 2026-yil davomida Hukumat ekspertlari guruhi tomonidan muhokamalar davom ettirildi va ehtimoliy xalqaro tartibga solish uchun tegishli hujjatlar ustida ish olib borildi[9]. Bu jarayon xalqaro huquqning rivojlanayotgan sohasida davlatlar pozitsiyalarini yaqinlashtirish zarurati saqlanayotganini ko‘rsatadi. Xalqaro tartibga solishdagi asosiy qiyinchiliklardan biri avtonom qurol tizimlarining huquqiy ta’rifi bilan ulardan foydalanishga doir cheklovlar o‘rtasidagi munosabatdir. Haddan tashqari keng ta’rif uzoq vaqtdan buyon foydalanilayotgan ayrim avtomatik mudofaa tizimlarini ham yangi cheklovlar doirasiga kiritishi mumkin. Juda tor ta’rif esa murakkab algoritmik mexanizmlardan foydalanuvchi xavfli tizimlarning huquqiy tartibga solishdan chetda qolishiga sabab bo‘lishi ehtimoli mavjud. Yana bir murakkablik inson nazoratining mazmuni bilan bog‘liq. Tizimni ishga tushirishdan oldin inson roziligini olish, uning keyingi faoliyatini real vaqt rejimida kuzatish va zarurat tug‘ilganda harakatini to‘xtatish imkoniyatlari bir xil huquqiy kafolatlarni ta’minlamaydi. Nazoratning samaradorligi insonning tegishli axborotga ega bo‘lishi, vaziyatni baholashga yetarli vaqt mavjudligi va aralashuvning amalda bajarilishiga bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasida sun’iy intellektdan foydalanishning huquqiy asoslari keyingi yillarda izchil rivojlanmoqda. Jumladan, Prezidentning 2024-yil 14-oktabrdagi

PQ-358-son qarori bilan Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi tasdiqlangan[2]. Mazkur strategiyada sun’iy intellektni rivojlantirishning institutsional, texnologik va iqtisodiy asoslariga e’tibor qaratilgan. 2026-yil 21-yanvardagi O‘RQ-1115-son Qonun esa sun’iy intellektga oid munosabatlarning normativ asoslarini yanada rivojlantirdi[1]. Mazkur hujjat bilan “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonunga kiritilgan 7^1-moddada sun’iy intellekt asosida ishlaydigan axborot tizimlari inson hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmati va boshqa ajralmas huquqlariga zarar yetkazmasligi kerakligi belgilangan. Ushbu moddada inson huquq va erkinliklariga aloqador yuridik ahamiyatga ega qarorlarni qabul qilishda faqat sun’iy intellekt asosida ishlaydigan tizimlarning xulosalariga tayanish mumkin emasligi ham nazarda tutilgan. Mazkur qoida inson manfaatlarini texnologik qarorlar qabul qilish jarayonida himoya qilishga qaratilgan normativ yondashuvni ifodalaydi. Uni avtonom qurol tizimlariga oid xalqaro-huquqiy muhokamalar bilan qiyoslash inson nazoratining o‘rnini baholash uchun nazariy ahamiyatga ega.

Ayni paytda mazkur qonunning predmetini inobatga olish zarur. Unda avtonom harbiy qurol tizimlarining maxsus huquqiy maqomi, ularni ishlab chiqish va qo‘llash tartibi yoki xalqaro gumanitar huquq doirasidagi majburiyatlarni bajarish mexanizmlari batafsil tartibga solinmagan. Shu sababli fuqarolik va umumiy axborot tizimlari uchun belgilangan normalarni harbiy qurollarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tatbiq qilish masalasi alohida huquqiy asoslantirishni talab qiladi. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi O‘RQ-458-son Qonuni bilan tasdiqlangan Mudofaa doktrinasida davlatning mudofaa sohasidagi siyosati, harbiy xavfsizlikni ta’minlash prinsiplari va xalqaro huquq normalariga tayanish masalalari belgilangan[3]. “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonunda esa mamlakat mudofaasini tashkil etish va Qurolli Kuchlarni boshqarishning huquqiy asoslari mustahkamlangan 4].

Ushbu hujjatlar avtonom qurol tizimlarini maxsus tartibga soluvchi normativ manbalar sifatida baholanmasligi lozim. Biroq ular milliy mudofaa siyosati, vakolatlar tizimi va xalqaro majburiyatlarni hisobga olishning huquqiy asoslarini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari avtonom qurol tizimlarining xalqaro-huquqiy maqomini faqat ularning texnologik imkoniyatlaridan kelib chiqib belgilash huquqiy jihatdan yetarli asos bermasligini ko‘rsatadi. Qurolning avtonomlik darajasi uning funksional imkoniyatlari, faoliyat ko‘rsatadigan sharoitlari va inson nazoratining amaliy mexanizmlari bilan uzviy bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan, avtonom qurol tizimining huquqiy maqomi uch asosiy munosabat doirasida shakllanadi.

Qurolning funksional xususiyatlari uning nishonni aniqlash, tanlash va kuch ishlatish jarayonida qanday mustaqillikka ega ekanligini ko‘rsatadi. Avtonomlik darajasi oshgani sari qurolni ishga tushirgan shaxsning muayyan hujum oqibatlarini oldindan bilish imkoniyati murakkablashishi mumkin.

Inson nazoratining mazmuni qurolning harakatlarini belgilash, kuzatish va zarurat tug‘ilganda cheklash imkoniyatlari bilan belgilanadi. Bunda nazoratning mavjudligi haqidagi texnik ma’lumotning o‘zi yetarli emas. Uning muayyan operatsion sharoitda amalda bajarilishi huquqiy baholashning muhim sharti hisoblanadi.

Huquqiy majburiyatlar va javobgarlik masalasi esa tizimni ishlab chiqish, foydalanishga ruxsat berish va uni qo‘llash jarayonida davlat hamda tegishli shaxslarning vakolatlari bilan bog‘liq. Algoritmik jarayonlarning murakkabligi xalqaro huquq normalariga rioya etish majburiyatini texnologik vositaga o‘tkazish uchun asos bo‘la olmaydi. Mazkur munosabatlarni hisobga olib, avtonom qurol tizimlarini huquqiy baholashda funksional-huquqiy tasnifdan foydalanish taklif etiladi. Bu yondashuvda nishonni tanlash va kuch ishlatish funksiyalarining mustaqilligi dastlab aniqlanadi. Keyinchalik tizim faoliyatining oldindan baholanishi, ehtimoliy harakatlarining tushuntirilishi va inson aralashuvining samaradorligi birgalikda ko‘rib chiqiladi. Bunday tasnif xalqaro gumanitar huquq normalarini qo‘llashda ham amaliy ahamiyatga ega. Chunki tizimning qaysi texnologik guruhga mansubligi haqidagi umumiy ma’lumot uning barcha huquqiy xususiyatlarini ochib bermaydi. Bir xil turdagi avtonom qurol turli

operatsion sharoitlarda turlicha xavf tug‘dirishi mumkin. Masalan, faqat muayyan turdagi harbiy obyektni aniqlashga mo‘ljallangan tizimning cheklangan hududda qo‘llanilishi bilan fuqarolik obyektlari ko‘p bo‘lgan o‘zgaruvchan sharoitda qo‘llanilishi bir xil huquqiy bahoga ega bo‘lmasligi mumkin. Huquqiy xulosa qurolning funksional imkoniyatlari, qo‘llanilish sharoitlari va ehtimoliy oqibatlari haqidagi ma’lumotlarga asoslanishi zarur. Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasi ham oldindan yetarlicha baholab bo‘lmaydigan avtonom tizimlar va insonlarga qarshi mustaqil kuch ishlatishga mo‘ljallangan tizimlarga nisbatan xalqaro taqiqlar joriy etishni, qolgan tizimlarning qo‘llanilishiga qat’iy cheklovlar o‘rnatishni taklif etmoqda[10–11]. Ushbu takliflar hozircha barcha davlatlar uchun yagona majburiy xalqaro shartnoma shaklida mustahkamlanmagan bo‘lsa-da, xalqaro huquqni rivojlantirishdagi muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Huquqiy tartibga solishning samaradorligi faqat xalqaro shartnomalarning mavjudligiga bog‘liq emas. Milliy darajada yangi qurollarni huquqiy ekspertizadan o‘tkazish, tegishli mansabdor shaxslar vakolatlarini belgilash, harbiy xizmatchilarni xalqaro gumanitar huquq normalari bo‘yicha tayyorlash va texnologik xavflarni baholash tizimlari ham muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston sharoitida sun’iy intellektga oid umumiy huquqiy normalarning shakllanishi harbiy texnologiyalar bilan bog‘liq kelgusidagi ilmiy-huquqiy tadqiqotlar uchun asos yaratadi. Bunda xalqaro gumanitar huquq doirasida shakllangan talablarni milliy mudofaa siyosatining huquqiy asoslari bilan muvofiqlashtirish istiqbolli yo‘nalishlardan biri sifatida qaralishi mumkin.

Sun’iy intellekt asosidagi avtonom qurol tizimlarining rivojlanishi xalqaro gumanitar huquqning mavjud normalarini yangi texnologik sharoitlarda qo‘llash bilan bog‘liq masalalarni keskinlashtirmoqda. Bunday tizimlarni huquqiy baholashda ularning tashqi shakli yoki sun’iy intellektdan foydalanish darajasi hal qiluvchi mezon bo‘la olmaydi. Asosiy e’tibor harbiy nishonni tanlash va unga kuch ishlatish funksiyalarining mustaqilligi, inson nazoratining mazmuni hamda tizim faoliyatining oldindan baholanishiga qaratilishi zarur.

Xalqaro gumanitar huquqning farqlash, mutanosiblik va ehtiyotkorlik choralariga oid talablari avtonom qurol tizimlariga nisbatan ham tatbiq etiladi. Ushbu tizimlarning mustaqil ishlashi davlatlar va tegishli shaxslarning xalqaro huquq normalariga rioya etish majburiyatlarini bekor qilmaydi. Shu bilan birga, texnologik xususiyatlar mavjud qoidalarni qo‘llashning aniq chegaralarini belgilashni murakkablashtiradi.

Tadqiqot asosida taklif etilgan funksional-huquqiy tasnif avtonom qurol tizimlarini nishonni tanlash va kuch ishlatishdagi mustaqilligi, qarorlarning oldindan baholanishi, operatsion muhit va inson nazoratining amaliy imkoniyatlari orqali kompleks o‘rganishga xizmat qiladi. Ushbu mezonlar qurollarni huquqiy ekspertizadan o‘tkazish, ulardan foydalanish shartlarini aniqlashtirish hamda xalqaro-huquqiy cheklovlarni ishlab chiqishda qo‘llanishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida sun’iy intellektdan foydalanishga doir qonunchilikning rivojlanishi mazkur texnologiyalarni inson huquqlari va xavfsizlik talablari asosida tartibga solishga qaratilgan huquqiy yondashuvlarni mustahkamlamoqda. Biroq umumiy sun’iy intellekt qonunchiligi bilan avtonom harbiy qurollarni xalqaro gumanitar huquq asosida tartibga solish o‘rtasida muayyan huquqiy farqlar mavjud. Ushbu farqlarni hisobga olgan holda harbiy texnologiyalarni huquqiy baholash mezonlarini rivojlantirish, milliy normativ asoslarni xalqaro majburiyatlar bilan uyg‘unlashtirish va inson nazoratini ta’minlaydigan mexanizmlarni ilmiy jihatdan ishlab chiqish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 21-yanvardagi O‘RQ-1115-son “Sun’iy intellektni qo‘llash orqali yuzaga keladigan munosabatlar tartibga solinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risida”gi Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/uz/docs/-8008401

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/uz/acts/-7158604

3. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi O‘RQ-458-son “O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/uz/acts/-3495885

4. O‘zbekiston Respublikasining “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonuni. 1992-yil 3-iyul; 2001-yil 11-maydagi 211-II-son Qonun bilan tasdiqlangan yangi tahrir. https://lex.uz/uz/acts/-108083

5. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). — Geneva, 8 June 1977. — Articles 35, 36, 48, 51, 57. https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977

6. Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects. — Geneva, 10 October 1980. — United Nations.

7. United Nations General Assembly. Lethal Autonomous Weapons Systems: Resolution A/RES/80/57. — New York: United Nations, 5 December 2025. — 3 p. https://digitallibrary.un.org/record/4095989?ln=en

8. United Nations. Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems. Report of the 2019 Session. — CCW/GGE.1/2019/3. — Geneva, 25 September 2019. — Annex IV. — URL: https://docs.un.org/en/CCW/GGE.1/2019/3

9. United Nations Office for Disarmament Affairs. Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems: 2026 Session Documents. — Geneva, 2026. — URL: https://meetings.unoda.org/meeting/79329/documents

10. International Committee of the Red Cross. ICRC Position on Autonomous Weapon Systems. — Geneva: ICRC, 12 May 2021. — URL: https://www.icrc.org/en/document/icrc-position-autonomous-weapon-systems

11. International Committee of the Red Cross. Autonomous Weapon Systems and International Humanitarian Law: Selected Issues. — Geneva: ICRC, 2026. — URL: https://www.icrc.org/en/publication/autonomous-weapon-systems-and-international-humanitarian-law-selected-issues

12. Tansiqboyeva G.T. Xalqaro gumanitar huquq: darslik. — Toshkent: TDYI, 2009. — 175 b.

13. Odilqoriyev X.T. Xalqaro ommaviy huquq: darslik. — Toshkent: Adolat, 2007. — 488 b.

14. Yuldasheva G. Xalqaro huquq: darslik. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2018. — ISBN 978-9943-380-73-8.

15. Хамдамова Ш. Международно-правовая ответственность за нарушения, совершённые автономными системами вооружения в рамках международного гуманитарного права // Общество и инновации. — 2025. — Т. 6. — № 5. — С. 439–444. — DOI: 10.47689/2181-1415-vol6-iss5-pp439-444.

16. Blanchard A., Goussac N. Towards Multilateral Policy on Autonomous Weapon Systems. — Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 2025. — DOI: 10.55163/VLLZ7787.

17. International Committee of the Red Cross. Frequently Asked Questions: Autonomous Weapon Systems. — Geneva: ICRC, 8 October 2026. — URL: https://www.icrc.org/en/article/faq-autonomous-weapon-systems